

Η Αειφορική Ανάπτυξη στα Βιβλία της Α΄ Λυκείου

Λάσκαρης Σταύρος
Οικονομολόγος-παιδαγωγός
Υπεύθυνος Π.Ε.
ΔΔΕ Ανατολικής Θεσσαλονίκης
Τηλ. επικοινωνίας
6944655652-2310503819
laskarisster@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Βασικός σκοπός της παρούσης έρευνας είναι η διερεύνηση της διάχυσης των εννοιών του ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος και της προοπτικής της αειφορικής ανάπτυξης, στα βιβλία οικονομίας της α΄ Λυκείου. Η ανάλυση και η προσέγγιση του θέματος γίνεται με τη χρήση της μεθόδου ανάλυσης περιεχομένου (Content analysis - Μπονίδης Κ., 2004). Όπως διαπιστώσαμε, οι παραπάνω έννοιες του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, της αειφορίας και της αειφορικής ανάπτυξης, δεν αποτελούν το διδακτικό στόχο των σχολικών εγχειριδίων της οικονομίας της Α΄ Λυκείου. Όλα αυτά τα στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνα, μπορούν να αξιοποιηθούν στην κατεύθυνση μιας ενδεχόμενης μελλοντικής αναμόρφωσης των στόχων και των περιεχομένων μάθησης των οικονομικών μαθημάτων του Λυκείου, όπως για παράδειγμα η αξιοποίησή τους σε προγράμματα Π.Ε και η διαθεματική τους προσέγγιση στα πλαίσια αυτά, ώστε να γίνει σύζευξη οικονομίας και περιβάλλοντος, να παραχθεί νέα γνώση, να ενταχθούν οι αντίστοιχες νέες θεματικές ενότητες στη διδακτέα ύλη, να επαναπροσδιοριστούν κάποιες απ' τις παλιές και να αντιμετωπισθούν ολιστικά (Παπαδημητρίου, 1998).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο επίκεντρο αυτής της εργασίας τίθεται η Φύση και ο Άνθρωπος με τη μοναδική ικανότητά του να παρεμβαίνει στη φύση, να την τροποποιεί, να την αλλάζει, να τη μετασχηματίζει και έτσι να δημιουργεί τις υλικές συνθήκες της ύπαρξής του.

Αυτή είναι μια αλήθεια αδιαμφισβήτητη, που επάνω της έχει στηριχτεί και έχει αναπτυχθεί ολόκληρος ο σύγχρονος κόσμος της οικονομίας, της παραγωγής ενέργειας, των προτύπων κατανάλωσης, του εμπορίου, των μεταφορών, των μετακινήσεων, του τουρισμού, των διατροφικών συνηθειών κ.α. Τι γίνεται όμως με τη Φύση; Υπάρχει κάποιο όριο στην ανθρώπινη δράση; Πότε η ανθρώπινη δράση παραβιάζει τη φέρουσα ικανότητα του οικοσυστήματος;

Τα τελευταία 50 χρόνια η αλληλεπίδραση Φυσικού και Ανθρωπογενούς περιβάλλοντος (Αραβαντινός και συν, 1999) έχει συσσωρεύσει τεράστια γνώση για την ανθρωπότητα, υψηλή τεχνολογία, αλλά και πολλά περιβαλλοντικά προβλήματα. Μερικά απ' αυτά έχουν παγκόσμιο χαρακτήρα είναι πολύπλοκα και εξαιρετικά δυσεπίλυτα, όπως το φαινόμενο του θερμοκηπίου και η διαφαινόμενη κλιματική αλλαγή, που εγείρουν όμως πολλά ερωτηματικά για τον τρόπο ζωής του σύγχρονου ανθρώπου και το αξιακό υπόβαθρο των επιλογών του.

Στη δημόσια επιστημονική συζήτηση που διεξάγετε τα τελευταία 35 χρόνια για τα όρια της ανάπτυξης, για το εύρος των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, τα μέτρα

που πρέπει να ληφθούν για τη μείωση της υπερθέρμανσης του πλανήτη και τις δυνατότητες αναστροφής της επερχόμενης παγκόσμιας κλιματικής αλλαγής βρίσκοντας κοινό τόπο στην σύζευξη οικονομίας και περιβάλλοντος.

Σήμερα στον 21^ο αιώνα ,μέσα στις νέες παγκοσμιοποιημένες συνθήκες των υψηλών τεχνολογικών επιτευγμάτων και των μεγάλων περιβαλλοντικών προβλημάτων, το αναπτυξιακό μοντέλο που κυριάρχησε μεταπολεμικά - και έβλεπε την φύση ως λάφυρο -υποχωρεί και υιοθετούνται νέες οικονομικές θεωρίες με «πράσινη» λογική, που θέτουν ως βασική παράμετρο της σκέψης τους τη βιωσιμότητα και την αειφορία του πλανήτη (UNESCO, 1997).

Το νέο περιβάλλον (φυσικό και ανθρωπογενές)που διαμορφώνεται ήδη ,θέτει επιτακτικά την ανάγκη για αλλαγές στον τρόπο ζωής ,στον τρόπο παραγωγής κατανάλωσης, και στο τρόπο μετακίνησης κ.α. Οι όποιες οικονομικό-κοινωνικές αλλαγές γίνουν στο μέλλον μπορεί και πρέπει να αλλάζουν τον τρόπο σκέψης και δράσης του ανθρώπου για το περιβάλλον και να οδηγούν σε μια αειφορική ανάπτυξη.

Η εκπαίδευση μέσα σ' αυτές τις συνθήκες αποκτά ειδικό βάρος ,δηλαδή μπορεί και πρέπει να προετοιμάσει το σύγχρονο αυριανό πολίτη για την επερχόμενη κλιματική αλλαγή σε μια κατεύθυνση φιλοπεριβαλλοντική και αειφορίας (Φλογαΐτη, 2006).

Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, η διερεύνηση της διάχυσης των εννοιών της αειφορικής ανάπτυξης-αειφορίας στα βιβλία οικονομικών επιστημών της Α΄ και Γ΄ του Λυκείου αποκτά εξαιρετική σημασία για ένα μελλοντικό αειφορικό σχολείο.

Ο βαθμός ύπαρξης και απήχησης των σχετικών εννοιών του Φυσικού και Ανθρωπογενούς Περιβάλλοντος ,της αειφορικής ανάπτυξης-αειφορίας στα σχολικά εγχειρίδια γενικά ,αλλά και ειδικότερα στα βιβλία της οικονομίας της Α΄ Λυκείου μπορεί να συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στη δημιουργία περιβαλλοντικής κουλτούρας απαραίτητης για τη σύνθεση της νέα γνώσης και των πολυσύνθετων σχέσεων για την αποτελεσματική προστασία του φυσικού περιβάλλοντος

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το ανθρωπογενές περιβάλλον είναι το αποτέλεσμα της ανθρώπινης παρέμβασης επάνω στο φυσικό περιβάλλον με τη βοήθεια αρχικά κάποιων εργαλείων(π.χ λίθινα εργαλεία) και σήμερα της υψηλής τεχνολογίας .Το ανθρωπογενές περιβάλλον άρχισε να υπάρχει και να παίρνει κάποια χαρακτηριστικά, όταν ο άνθρωπος συνειδητοποίησε ότι έπρεπε να εγκατασταθεί σ' ένα μόνιμο χώρο(περίπου 10.000 χρόνια πριν)και να κατασκευάσει τους πρώτους οικισμούς. π.χ παραλίμνιοι οικισμοί. (Σταματόπουλος, 1999/78).

Το φυσικό περιβάλλον της γης ως ένα ενιαίο οικοσύστημα μπορεί να μελετηθεί καλύτερα αν χωριστεί για λόγους επιστημονικούς σε επιμέρους υποσυστήματα όπως τα χερσαία οικοσυστήματα ,τα υδάτινα οικοσυστήματα που διέπονται από κάποιους νόμους (π.χ της κυκλικότητας, της αιτιότητας ,της αλληλεξάρτησης , κ.α) και μπορούν ταυτόχρονα να οργανώνουν τη ζωή τους με βάση κάποιους ιδιαίτερους κανόνες. Αριανούτσου, 1999/29).

Από την άποψη της περιβαλλοντικής και της αειφορικής προοπτικής αξιόλογες ερευνητικές προσπάθειες στο χώρο των σχολικών βιβλίων γυμνασίου είναι της (Βυρώζη ,2004)όπου ερευνάται η προσέγγιση του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος σε σχολικά εγχειρίδια των φυσικών επιστημών του Γυμνασίου, του (Οργανόπουλου, 2007) όπου ερευνάται η διάχυση των εννοιών-αξιών της αειφορίας , μέσα στα σχολικά βιβλία της Γλώσσας της Γ΄ τάξης Δημοτικού και της (Ηλιάδου, 2007) όπου ερευνάται η αποτελεσματικότητα του έντυπου εκπαιδευτικού υλικού των

προγραμμάτων που υλοποιεί το Κ.Π.Ε. Ποροίων Ν.Σερρών , μέσω του βαθμού εναρμόνισης του με τους στόχους της Π.Ε., τις αρχές της εκπαίδευσης για βιώσιμη ανάπτυξη.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ –ΣΤΟΧΟΙ

Τα ερευνητικά ερωτήματα που αναπτύσσονται παρακάτω και έχουν να κάνουν με το παραπάνω βασικό σκοπό της έρευνας είναι:

- Ποιος είναι ο βαθμός ύπαρξης και διάχυσης εννοιών που σχετίζονται με το φυσικό περιβάλλον;
- Ποιος είναι ο βαθμός ύπαρξης και διάχυσης εννοιών που σχετίζονται με το ανθρωπογενές περιβάλλον;
- Ποιος είναι ο βαθμός ύπαρξης και διάχυσης εννοιών που σχετίζονται με τον τρόπο αλληλεπίδρασης ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος;
- Ποιος είναι ο βαθμός ύπαρξης ή ανυπαρξίας εννοιών που σχετίζονται με την αειφορική ανάπτυξη;
- Ποιος είναι ο βαθμός ύπαρξης ή ανυπαρξίας εννοιών ,αξιών ,στάσεων που σχετίζονται με την προοπτική της αειφορίας.

Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΥ- ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Το προς έρευνα εκπαιδευτικό υλικό της Α΄ τάξης του Λυκείου αποτελείται από τρία τεύχη, όπως αυτά διδάχθηκαν στο Γενικό Λύκειο κατά το σχολικό έτος 2008-09 και αναφέρονται παρακάτω: 1. το βασικό εγχειρίδιο «Αρχές Οικονομίας » βιβλίο μαθητή 2. το τετράδιο εργασιών μαθητή για τις «Αρχές Οικονομίας » και 3.το βιβλίο καθηγητή για τις «Αρχές Οικονομίας ».

Η επιλογή του βιβλιογραφικού υλικού και το ενδιαφέρον της έρευνας θα επικεντρωθεί μόνο στο βασικό εκπαιδευτικό εγχειρίδιο «Αρχές Οικονομίας » βιβλίο μαθητή διότι μέσα από αυτό οι μαθητές αντλούν το 99 % των γνώσεων σχετικά με τα οικονομικά θέματα .Η συγγραφική ομάδα του εγχειριδίου «Αρχές Οικονομίας » εκδόσεων ΟΕΔΒ 2007 της Α΄ τάξης του Γενικού Λυκείου αποτελείται από τους : Δεδουσόπουλο Γιαλέρη Π,Σχιστού Ι.,Τέντε Π.,Χατζηανδρέου Α., υπό την εποπτεία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου με τον Πετρόπουλο Ν.

ΤΟ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Οι άξονες πάνω στους οποίους θα στηριχθεί η διερευνητική διαδικασία και ανάλυση , έχουν να κάνουν ,σε πρώτο επίπεδο με τις γνώσεις και σε δεύτερο επίπεδο με τις αξίες,συμπεριφορές ,στάσεις που μεταφέρει το κείμενο του βιβλίου.

Μονάδα μέτρησης καταγραφής ορίζεται η σελίδα του κειμένου και οι_γνώσεις, συμπεριφορές -στάσεις ιδέες, αξίες , μετρούνται και να καταγράφονται σε κατηγορίες-υποκατηγορίες με συγκεκριμένη λίστα ελέγχου (Μπονίδης Κ., 2004).

1^Η ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ : ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

- ✓ 1^η υποκατηγορία : Φυσικοί πόροι (φύση- φυσικό περιβάλλον)
- ✓ 2^η υποκατηγορία: Ανθρωπογενές περιβάλλον -ανθρωπογενείς δραστηριότητες
- ✓ 3^η υποκατηγορία: Περιβαλλοντικά προβλήματα (δείκτες)

2^Η ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ : ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ

- ✓ 1^η υποκατηγορία: Δείκτες παραδοσιακής ανάπτυξης
- ✓ 2^η υποκατηγορία: Δείκτες αειφορικής ανάπτυξης

3^Η ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ : ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ

υποκατηγορία : Δείκτες κοινωνικής αειφορίας

ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ «ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ»

Α. Λεκτικές αναφορές ανά κατηγορία

Στο εκπαιδευτικό αυτό εγχειρίδιο(Α.Ο) εντοπίστηκαν 130 λεκτικές αναφορές στο σύνολο των κατηγοριών. Το 35% των αναφορών αφορούν την έννοια περιβάλλον, το 47%, των αναφορών εστιάζεται στο οικονομικό γίνεσθαι, το υπόλοιπο 18% των αναφορών αφορούν το κοινωνικό γίνεσθαι και το αξιακό υπόβαθρο.

Β. Αναφορές ανά κατηγορία εικονογραφημένου υλικού

Στο ίδιο εγχειρίδιο (Α.Ο) εντοπίστηκαν 75 εικονογραφικές αναφορές στο σύνολο των κατηγοριών. Μόνο οι 6 των αναφορών αφορούν την έννοια περιβάλλον, οι 68 των αναφορών εστιάζονται στο οικονομικό γίνεσθαι, και μόνο 1 των αναφορών αφορά το κοινωνικό γίνεσθαι και το αξιακό υπόβαθρο.

Γ. Κατανομή λεκτικών αναφορών ανά κατηγορία

1η ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Στο ίδιο εγχειρίδιο (Α.Ο) από τις 46 λεκτικές αναφορές που εντοπίστηκαν και αφορούν την έννοια περιβάλλον Το 59% των αναφορών ε εστιάζονται σε Περιβαλλοντικά προβλήματα, το 22%, των αναφορών αφορούν το Ανθρωπογενές περιβάλλον και το υπόλοιπο 19% των αναφορών αφορούν τους Φυσικούς πόρους

2^η ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ

Στο ίδιο εγχειρίδιο (Α.Ο) από τις 61 λεκτικές αναφορές που εντοπίστηκαν και αφορούν το οικονομικό γίνεσθαι. Το 75,4% των αναφορών αφορούν τους δείκτες συμβατικής ανάπτυξης και μόλις το υπόλοιπο 24,6% των αναφορών εστιάζεται σε δείκτες μη συμβατικής ανάπτυξης

3^η ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ

Στο ίδιο εγχειρίδιο (Α.Ο) από τις 23 λεκτικές αναφορές που εντοπίστηκαν και αφορούν το κοινωνικό γίνεσθαι Το 47% των αναφορών εστιάζεται στους δείκτες κοινωνικής δικαιοσύνης, το 17% των αναφορών αφορούν το κοινωνικό συμφέρον, το 17% των αναφορών αφορούν διεκδικήσεις – δικαιώματα και το 8% των αναφορών αφορούν δείκτες κοινωνικής συμμετοχής.

ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ «ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ»

Στο εκπαιδευτικό αυτό εγχειρίδιο(Α.Ο) εντοπίστηκαν 130 λεκτικές αναφορές στο σύνολο των κατηγοριών, οι 46 λεκτικές αναφορές που εντοπίστηκαν αφορούν το περιβάλλον (35% του συνόλου των αναφορών). Απ'αυτές το 59% των αναφορών ε εστιάζονται σε Περιβαλλοντικά προβλήματα (27/46), το 22%, των αναφορών αφορούν το Ανθρωπογενές περιβάλλον (10/46) και το υπόλοιπο 19% των αναφορών αφορούν τους Φυσικούς πόρους (9/46)

Στη συνέχεια μελετώντας πιο αναλυτικά τις συγκεκριμένες αναφορές που αφορούν την *1^η υποκατηγορία*: δηλ τους Φυσικούς πόρους και το φυσικό περιβάλλον, όπως αυτό αναπτύσσεται στις (Α.Ο). Παρατηρούμε ότι το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των αναφορών είναι η απουσία άμεσης αναφοράς στο φυσικό περιβάλλον και όπου υπάρχει κάποια παρουσία του φυσικού περιβάλλοντος είναι «βοηθητική»δηλαδή υπάρχει μόνο για να επικουρεί τις ανάγκες της οικονομίας με τη μορφή των φυσικών «πόρων».

Πιο αναλυτικά ορισμένες αναφορές (Α.Ο/19) μας πληροφορούν ότι τα ελεύθερα αγαθά «...είναι μια κατηγορία αγαθών που προσφέρονται από τη φύση δωρεάν, για

άμεση κατανάλωση...» και «ο ατμοσφαιρικός αέρας, η θάλασσα, τα φυσικά τοπία, οι φυσικοί χώροι αναψυχής...» αυτή όμως η δωρεά της φύσης θα μπορούσε να συνδέεται με την περισσότερη προστασία της φύσης. Άλλη αναφορά η (Α.Ο/5) μας πληροφορεί ότι μερικά από τα αγαθά που χρειάζεται ο άνθρωπος του τα προσφέρει η φύση και δεν χρειάζεται να τα εξοικονομήσει όπως «...τον αέρα που αναπνέουμε, τον ήλιο, τη θάλασσα, το νερό της βροχής, τα φυσικά τοπία...» ή στην αναφορά (Α.Ο/6) μας πληροφορεί ότι «...παλαιότερα ο άνθρωπος ζούσε περισσότερο κοντά στη φύση...». Η «ουδέτερη» έως και «χρηστική» αυτή αντίληψη και στάση απέναντι στο φυσικό περιβάλλον, ανάγεται σε μια εξέλιξη χρονολογική που είναι σχεδόν φυσιολογική από την οικονομική άποψη των συγγραφέων του Α.Ο. Στη συνέχεια μια άλλη ομάδα αναφορών μας πληροφορεί ότι πρέπει να θεωρούμε απόλυτα δεδομένους τους φυσικούς πόρους κατά την παραγωγική διαδικασία όπως η (Α.Ο/78) «η αύξηση της παραγωγικής ικανότητας δηλ της παραγωγής εμπορευμάτων γίνεται με δεδομένους τους φυσικούς πόρους» και ότι οι αλλαγές στην παραγωγική ικανότητα μπορεί να γίνει μόνο «μέσω της αύξησης της παραγωγής εμπορευμάτων και της πλήρους εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων» (Α.Ο/82). Σε άλλη αναφορά (Α.Ο/86) μας πληροφορεί ότι η υπανάπτυξη ορισμένων περιοχών του πλανήτη προέρχεται από «την αποικιοκρατία ως απλή εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και του φτηνού εργατικού δυναμικού» και ακόμη η (Α.Ο/118) μας πληροφορεί ότι «πολλές πρώτες ύλες εξάγονται από τη φύση» και ότι επέρχεται «σταδιακή μείωση των αποθεμάτων των φυσικών πόρων».

Τέλος βαρύνουσας σημασίας αναφορές γίνονται στη παράγραφο § 12.5 «Περιβάλλον και φυσικοί πόροι» όπου αναφέρει ότι «η βιομηχανική παραγωγή έχει σημαντικές συνέπειες στο περιβάλλον και τους διαθέσιμους φυσικούς πόρους» (Α.Ο/106) και ότι το «κράτος στοχεύει στην αξιοποίηση των φυσικών πόρων» (Α.Ο/118) χωρίς όμως να μας λέει τι είδους «αξιοποίηση»θα κάνει το κράτος και ίσως ακόμη και για την ανάγκη προστασίας των φυσικών πόρων.

Στη συνέχεια μπορούμε να μελετήσουμε πιο αναλυτικά τις συγκεκριμένες αναφορές που αφορούν την 2^η υποκατηγορία: δηλ. το Ανθρωπογενές περιβάλλον όπως αναπτύσσεται στις (Α.Ο) Παρατηρούμε ότι το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των αναφορών είναι η ανθρωποκεντρική και κυριαρχική αντίληψη του ανθρώπου απέναντι στη φύση για χάρη της παραγωγικής διαδικασίας και της μεγιστοποίησης της παραγωγής εμπορευμάτων.

Πιο αναλυτικά ορισμένες αναφορές όπως η (Α.Ο/7) μας πληροφορούν ότι ο άνθρωπος «για να παράγει μεγαλύτερη ποσότητα ,θα πρέπει να χρησιμοποιήσει περισσότερο λίπασμα» ή ότι «χρησιμοποιήθηκαν ειδικοί σπόροι(υβρίδια) λιπάσματα και φυτοφάρμακα» χωρίς καμιά παράλληλη αναφορά σε εναλλακτικούς τρόπους παραγωγής βιολογικών προϊόντων που δεν απαιτούν λιπάσματα και φυτοφάρμακα.

Η (Α.Ο/71) μας πληροφορεί για το χαρακτήρα του κράτους ως «επιχειρηματία», ότι «το δημόσιο διαχειρίζεται, ενοικιάζει ,πωλεί εδαφικές εκτάσεις, δάση, κτήματα» με ένα τρόπο περίπου ανάλογο του ιδιώτη επιχειρηματία. Η (Α.Ο/72) μας πληροφορεί ότι «το κράτος είναι υποχρεωμένο να κατασκευάσει έργα υποδομής, αποχετεύσεις εγγειοβελτιωτικά έργα ,οδικό δίκτυο» όμως εδώ θα μπορούσε να μας δίνει μερικές προδιαγραφές για τη διαμόρφωση ενός σύγχρονου ανθρωπογενούς περιβάλλοντος με οικολογικές ευαισθησίες.

Η (Α.Ο/73) μας πληροφορεί για την αλληλεπίδραση φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος ότι «η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης αλλάζει συνεχώς το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζούμε» πως αλλάζει, προς όφελος τίνος και γιατί?

Στην (Α.Ο/20) μας πληροφορεί για την «σύγκρουση χρήσεων μπορεί να υπάρχει όταν π.χ γίνεται κατασκευή ενός εργοστασίου σε ένα φυσικό τοπίο».και την οργάνωση της σύγχρονης επιχείρησης ώστε «να αποκτήσει τις αναγκαίες πρώτες ύλες ,ξύλεια διαφόρων τύπων».

Στη συνέχεια μπορούμε να μελετήσουμε πιο αναλυτικά τις συγκεκριμένες αναφορές που αφορούν την 3^η υποκατηγορία:δηλ. τα περιβαλλοντικά προβλήματα όπως αυτά αναπτύσσονται στις Α.Ο. Παρατηρούμε ότι το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των αναφορών είναι η περιορισμένη και επιλεκτική αντίληψη ενός μέρους των περιβαλλοντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο πλανήτης μας, με εξαίρεση την παράγραφο § 12.5 «Περιβάλλον και φυσικοί πόροι» όπου γίνονται πάμπολλες σημαντικές αναφορές στα παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα ,όμως είναι αποσπασματικές.

Πιο αναλυτικά ορισμένες αναφορές μας πληροφορούν για τη ρύπανση στις παραλίες «διακοπές στην παραλία με λιγότερο κόσμο και λιγότερα σκουπίδια» (Α.Ο/11) ή τις υποχρεώσεις της επιχείρησης προς το κοινωνικό σύνολο (Α.Ο/27) που είναι «να μην καταστρέφει το περιβάλλον, να φροντίζει για την ασφαλή καταστροφή τυχόν βλαπτικών ουσιών που δημιουργούνται κατά την παραγωγή, να εγγυάται την ποιότητα των προϊόντων».

Επίσης για τις δαπάνες για την απόκτηση ενέργειας, (Α.Ο/29) για τη λήψη μέτρων προστατευτικών μέτρων προστατευτικών του, περιβάλλοντος, φίλτρα ,καμινάδες βιολογικός καθαρισμός των αποβλήτων ,διαμόρφωση και αποκατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος»ή για την «μόλυνση του περιβάλλοντος δημιουργεί σοβαρούς κινδύνους για το μέλλον της ανθρωπότητας» (Α.Ο/107).

Παρόλα αυτά όμως στη συνέχεια μια σημαντική ομάδα αναφορών διαπιστώνει μια σειρά περιβαλλοντικών προβλημάτων όπως για τη «τρύπα του όζοντος στα ανώτερα στρώματα της ατμόσφαιρας» (Α.Ο/108) ή για τα «χημικά απόβλητα και καυσαέρια στην επιφάνεια της γης» (Α.Ο/109) ή για τις «πετρελαιοκηλίδες ,ραδιενεργά κατάλοιπα, στη θάλασσα» (Α.Ο/110) ή για την «διάθεση των απορριμμάτων και την αποθήκευση καταλοίπων που δημιουργεί έντονα προβλήματα και συγκρούσεις» (Α.Ο/111).

Μια άλλη ομάδα αναφορών διαπιστώνει για την ενέργεια ότι είναι «το μεγαλύτερο πρόβλημα σε παγκόσμιο επίπεδο» και ότι μέχρι σήμερα «βασική πηγή ενέργειας είναι το πετρέλαιο και η πυρηνική ενέργεια» (Α.Ο/113) και ότι η «χρησιμοποίηση του πετρελαίου και των παραγώγων του ,έδωσε λύση σε πολλά προβλήματα, αλλά επιβάρυνε το περιβάλλον» (Α.Ο/114) και επίσης μας πληροφορούν ότι «τα αποθέματα του πετρελαίου αναμένεται να εξαντληθούν στις αρχές του 21 αι»(Α.Ο/115) και ότι «η πυρηνική ενέργεια έγινε ο εφιάλης της ανθρωπότητας μετά το Τσέρνομπιλ,1986» (Α.Ο/116).

Επίσης ορισμένες αναφορές μας πληροφορούν για τις οικονομικές ανισότητες ότι «η περιφερειακή ανάπτυξη που αφορά την επίλυση των ανισοτήτων ,την επίλυση σημαντικών κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων, την αστική συγκέντρωση ,την αποσυμφόρηση των μεγαλουπόλεων ,το υποβαθμισμένο επίπεδο ζωής στα αστικά κέντρα ,τα παγκόσμια ζητήματα ,τη μόλυνση του περιβάλλοντος» (Α.Ο/90).

Βαρύνουσας σημασίας αναφορές γίνονται στη παράγραφο § 12.5 «Περιβάλλον και φυσικοί πόροι» όπου (Α.Ο/117) αναφέρει ότι «η παραγωγή ενέργειας από άλλες πηγές, ηλιακή, αιολική, γεωθερμική, δεν έχει αποδώσει κυρίως γιατί η επιστημονική έρευνα κατευθύνεται προς την πυρηνική ενέργεια, η οποία έχει και πολεμικές χρήσεις», επίσης στην ίδια ενότητα (Α.Ο/117) (οι νέοι πόλεμοι θα έχουν ως αίτιο το πόσιμο νερό) και επίσης «τα προβλήματα του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων δεν είναι τοπικά αλλά παγκόσμια»και τέλος μας πληροφορούν ότι «η μείωση

των τροπικών δασών λόγω της κατανάλωσης κρέατος στη Ευρώπη» που είναι πράγματα υπαρκτά αλλά μονομερή.

Στο ίδιο εγχειρίδιο (Α.Ο) από τις 130 λεκτικές αναφορές που αφορούν στο σύνολο των κατηγοριών, οι 61 λεκτικές αναφορές που εντοπίστηκαν αφορούν το οικονομικό γίνεσθαι. Οι 46 των αναφορών(75,4%) αφορούν τους δείκτες συμβατικής ανάπτυξης και μόλις οι 15 των αναφορών (24,6%)εστιάζεται σε δείκτες μη συμβατικής ανάπτυξης.

Στη συνέχεια μελετώντας πιο αναλυτικά τις συγκεκριμένες αναφορές που αφορούν την 1^η υποκατηγορία: δηλ τους, τους δείκτες συμβατικής ανάπτυξης όπως αυτό αναπτύσσεται στις (Α.Ο). Παρατηρούμε ότι το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των αναφορών είναι η απουσία ευρύτητας επί του συνόλου των αναφορών, σε συνδυασμό με μια στενή αντίληψη των εννοιών του κόστους, των ανθρώπινων αναγκών, του ΑΕΠ και της ευημερίας στα πλαίσια ενός συστήματος που προτάσσει το κέρδος ως κίνητρο της ανάπτυξης.

Πιο αναλυτικά ορισμένες αναφορές (Α.Ο/12) μας πληροφορούν ότι «η οικονομική επιστήμη έχει ως αντικείμενο τη μελέτη των σχέσεων συνεργασίας και ανταγωνισμού και να προτείνει λύσεις στα εμφανιζόμενα προβλήματα»χωρίς να καταπιάνεται με τα προβλήματα που αφορούν το περιβάλλον. Στην (Α.Ο./13) συνδέει τις ανάγκες με τις επιθυμίες και μας πληροφορεί ότι«στις επιθυμίες μας αποτυπώνονται τα όσα είχαμε και αυτά που στειρηθήκαμε στο παρελθόν καθώς και οι ελπίδες μας και οι φόβοι μας για το παρόν και το μέλλον»με ένα τρόπο «ψυχαναλυτικό».

Στην (Α.Ο.Θ/18) συνδέει τα αγαθά με δικαιώματα ιδιοκτησίας και μας πληροφορεί ότι «η μετατροπή ενός αγαθού σε εμπόρευμα προϋποθέτει την ύπαρξη ατομικής ιδιοκτησίας» που βέβαια ως διαπίστωση θα ήταν πιο λειτουργική αν έθετε κάποιους περιορισμούς σε αγαθά κοινωνικής σημασίας (π.χ. το νερό). Ορισμένες αναφορές (Α.Ο.Θ /21) μας πληροφορούν για θέματα που έχουν να κάνουν με το σύγχρονο καταναλωτικό πρότυπο, σύμφωνα με το οποίο «ο άνθρωπος μετατρέπεται σε παθητικό καταναλωτή». Η σημαντική αυτή αναφορά είναι αποσπασματική χωρίς περαιτέρω ανάλυση και χωρίς συνέχεια και έτσι δεν μπορεί να αξιολογηθεί ικανοποιητική.

Η αναφορά (Α.Ο./28) στην ενότητα το κίνητρο της παραγωγής μας πληροφορεί ότι «το κόστος είναι οι δαπάνες στις οποίες υποβάλλεται η επιχείρηση για την παραγωγή συγκεκριμένης ποσότητας προϊόντος» μια εντελώς τεχνική αντίληψη της έννοιας του κόστους.

Η αναφορά (Α.Ο./51) στην ενότητα το εθνικό προϊόν και η οικονομική ευημερία μας πληροφορεί ότι «ο κατά κεφαλή πλούτος, και η φτώχεια, άνισα μοιρασμένο»εδώ τίθεται το μεγάλο θέμα της κοινωνικής αδικίας.

Στην (Α.Ο./55) αναζητεί το ρόλο του κράτους και την κρατική παρέμβαση στην οικονομική ζωή και μας πληροφορεί ότι «το κράτος παρεμβαίνει για να μεγεθύνει την παραγωγή από τους υπάρχοντες πόρους»χωρίς να θέτει κάποια όρια στην μεγέθυνση αυτή.

Στη συνέχεια μελετώντας πιο αναλυτικά τις συγκεκριμένες αναφορές που αφορούν την 2^η υποκατηγορία: δηλ τους δείκτες μη συμβατικής ανάπτυξης μόλις οι 15 /61 των αναφορών (24,6%) εστιάζεται στη μη συμβατική ανάπτυξη όπως αυτό αναπτύσσεται στις (Α.Ο).

Παρατηρούμε ότι το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των αναφορών είναι η απουσία ευρύτητας επί του συνόλου των αναφορών, σε συνδυασμό με μια στενή αντίληψη των εννοιών του κόστους, των ανθρώπινων αναγκών, του ΑΕΠ και της

ευημερίας στα πλαίσια ενός συστήματος που προτάσσει το κέρδος ως κίνητρο της ανάπτυξης (Παπανδρέου & Καραγεωργίου, 2003).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΕΚΤΑΣΕΙΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η αξιολόγηση και ο συσχετισμός των ποσοτικών δεδομένων των εκπαιδευτικών εγχειριδίων ανά κατηγορία ,όπως αυτά καταγράφηκαν παραπάνω, μπορεί να μας οδηγήσει σε συμπεράσματα για τον βαθμό ύπαρξης και διάχυσης των εννοιών που σχετίζονται με την κάθε κατηγορία της λίστας ελέγχου.

Όσον αφορά την κατηγορία περιβάλλον είναι ελάχιστες οι αναφορές που σχετίζονται με το φυσικό περιβάλλον.Το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των αναφορών είναι η απουσία άμεσης αναφοράς στο φυσικό περιβάλλον ,και όπου υπάρχει κάποια παρουσία του φυσικού περιβάλλοντος είναι βοηθητική δηλ. υπάρχει για να επικουρεί τις ανάγκες της οικονομίας με τη μορφή των φυσικών «πόρων». Στην ίδια κατηγορία οι αναφορές που σχετίζονται με το ανθρωπογενές περιβάλλον είναι πάμπολλες. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των αναφορών είναι η ανθρωποκεντρική και κυριαρχική αντίληψη του ανθρώπου απέναντι στη φύση για χάρη της παραγωγικής διαδικασίας και της μεγιστοποίησης της παραγωγής εμπορευμάτων.

Στην ίδια κατηγορία οι αναφορές που σχετίζονται με τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι ελάχιστες. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των αναφορών είναι η περιορισμένη και επιλεκτική αντίληψη ενός μέρους των περιβαλλοντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο πλανήτης μας. Οι αναφορές στον τρόπο αλληλεπίδρασης ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος είναι πολύ περιορισμένες όπως φαίνεται και από τα παραπάνω.

Όσον αφορά τη κατηγορία οικονομικό γίνεσθαι είναι πάμπολλες οι αναφορές που σχετίζονται με τους δείκτες συμβατικής ανάπτυξης .Το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των αναφορών είναι η απουσία ευρύτητας επί του συνόλου των αναφορών και μια στενή αντίληψη των εννοιών του κόστους ,των ανθρώπινων αναγκών ,του ΑΕΠ και της ευημερίας στα πλαίσια ενός συστήματος που προτάσσει το κέρδος ως κίνητρο της ανάπτυξης.

Στην ίδια κατηγορία οι αναφορές που σχετίζονται με την αειφορική ανάπτυξη είναι παντελώς απύσες. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι δεν υπάρχει η σχετική συσχέτιση του ανθρώπου και της οικονομίας με τη φύση και το περιβάλλον.

Όσον αφορά τη κατηγορία κοινωνικό γίνεσθαι είναι ανύπαρκτες οι αναφορές που σχετίζονται με αξίες και στάσεις με την προοπτική της κοινωνικής αειφορίας.

Απουσιάζει βέβαια και η διασύνδεση περιβάλλοντος με την οικονομία και την κοινωνία σε μια προοπτική ολιστικής αντίληψης και θεώρησης που απαιτείται τώρα στην εποχή της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας για την επίλυση των σύνθετων περιβαλλοντικών και οικονομικό κοινωνικών προβλημάτων(Φλογαΐτη, 2006).

Τα παραπάνω συμπεράσματα επιδέχονται και άλλες ερμηνείες και μελλοντικές προεκτάσεις.

ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΕΚΤΑΣΕΙΣ

Πέρα από τα παραπάνω συμπεράσματα που εκφράζουν τη συγκεκριμένη ερευνητική προσπάθεια υπάρχουν πολλές δυνατότητες για μελλοντικές επεκτάσεις της συζήτησης στα πλαίσια επόμενων ερευνών.

Στα πλαίσια αυτά παρακάτω καταγράφονται κάποιες προτάσεις που μπορούν να συμβάλουν σε μελλοντικές ερευνητικές αναζητήσεις.

- την αξιοποίηση των παραπάνω ευρημάτων σε διαθεματικές προσεγγίσεις
- την αξιοποίηση των παραπάνω ευρημάτων σε προγράμματα περιβαλλοντικά
- την αξιοποίηση των παραπάνω ευρημάτων σε έρευνα γνώμης των εκπαιδευτικών
- την αξιοποίηση των παραπάνω ευρημάτων σε έρευνα γνώμης των μαθητών
- την αξιοποίηση των παραπάνω ευρημάτων σε μια προοπτική αλλαγής των περιεχομένων μάθησης των οικονομικών μάθησης στο λύκειο.

Γενικά οι παραπάνω προοπτικές έρευνας θα δώσουν την απαραίτητη συνέχεια στη βιβλιογραφική έρευνα και όχι μόνο, ώστε να τροφοδοτηθεί η εκπαιδευτική διαδικασία με το απαραίτητο οξυγόνο, που θα την κρατήσει ζωντανή στην αλληλεπίδρασή της με το κοινωνικό γίγνεσθαι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδρεάδης, Α., Βάρφη, Α, Γιαννακούρου, Γ., Κοϊμτζόγλου, Ε., Νικολάου, Κ., Χριστουλάς, Δ. (1999), *Εισαγωγή στο Φυσικό και Ανθρωπογενές Περιβάλλον: το Ανθρωπογενές Περιβάλλον*, τ. Β2, Πάτρα, Ε.Α.Π.
- Αραβαντινός, Α., Βλαστός, Θ., Εμμανουήλ, Δ., Μαρίνος – Κουρής, Δ., Μέμος, Κ., Σκίκος, Γ., Σμπόνιας, Κ., και Τσουτσός, Θ., (1999), *Εισαγωγή στο Φυσικό και Ανθρωπογενές Περιβάλλον: το Ανθρωπογενές Περιβάλλον*, τ. Β1, Πάτρα, Ε.Α.Π.
- Αριανούτσου, Μ., Γεωργίου, Κ., Δημητρακόπουλος, Α., Καρτάλης, Κ., Παναγιωτίδης, Π., και Σταματόπουλος, Κ., (1999), *Εισαγωγή στο Φυσικό και Ανθρωπογενές Περιβάλλον: το Φυσικό Περιβάλλον*, Πάτρα, Ε.Α.Π.
- Bird, M., Hammersley, M., Gomm, R., και Woods, P., μετάφραση Φράγκου Ε., (1999), *Εκπαιδευτική έρευνα στην πράξη, εγχειρίδιο Μελέτης*, Πάτρα, Ε.Α.Π.
- Bowles-Edwards (1998), *Κατανοώντας τον καπιταλισμό*. τ.Α Αθήνα, Gutenberg.
- Cohen, L., & Manion, L. (1994), *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Γεωργόπουλος, Α. (1998), *Γη, Ένας Μικρός και Εύθραυστος Πλανήτης*, Αθήνα, Gutenberg.
- Γιαννακοπούλου, Τ. (1997), «Βιώσιμη ανάπτυξη και περιβάλλον» στο ΥΠΕΧΩΔΕ: *Βιώσιμη ανάπτυξη με την περιβαλλοντική αγωγή*, Μεσολόγγι, Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας.
- Gillis, M., Perkins, D., Roemer, M., Snodgrass, D. (2001), *Οικονομική της Ανάπτυξης*, Αθήνα, Δάρδανος.
- Δημητρίου Α., (2005), «Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ως μέσο για την ανάπτυξη της συνεργασίας των λαών, την κοινωνική δικαιοσύνη, την ειρήνη και τον πολιτισμό», στο Γεωργόπουλος Α., (επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται*, Αθήνα, Gutenberg.
- Καστοριάδης Κορνήλιος (1993) «Μια κοινωνία που παραπαίει», στο *Περιοδικό Λεβιάθαν* τ.14 1993-94.
- Κόμονερ, Μ., (x.x), *Ο Κύκλος που Κλείνει*, Θεσ/νίκη, Παρατηρητής.
- Louu, Μ. (1994), *Επαναφευρίσκοντας τις μεταφορές*, Αθήνα.
- Miller, Tyler G., JR., (1999), *Βιώνοντας στο Περιβάλλον II*, Αθήνα, Ίων.
- Μπονίδης Κ., (2004), *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας*, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Παπαδημητρίου, Β. (1998), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Σχολείο*, Αθήνα, Δάρδανος.
- Παπανδρέου Α. - Καραγεωργίου Β. (2003), *Οικονομικά εργαλεία για την Αειφορική Ανάπτυξη*, Αθήνα-Κομοτηνή. Σάκκουλα
- Passet, René (1987), *Οικονομία και περιβάλλον μία βιοοικονομική προσέγγιση Θεσσαλονίκη*, Παρατηρητής.
- Rifkin, Jeremy (2003), *Η οικονομία του υδρογόνου*, Αθήνα, Λιβάνη.
- UNESCO, (1997), *Περιβάλλον και Κοινωνία: Εκπαίδευση και Ευαισθητοποίηση των Πολιτών για την Αειφορία*, Διεθνής Διάσκεψη, Διακήρυξη της Θεσσαλονίκης.

Φλογαΐτη, Ευ. (2006), *Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την αειφορία*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.